

Beeldende vakken HAVO

**Syllabus centraal examen
2009**

mei 2007

Verantwoording:

© 2007 Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven vwo, havo, vmbo, Utrecht
Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

CEVO commissie examenprogramma 2007 beeldende vakken havo:

L. Broekhuizen (voorzitter)- Hogeschool voor de Kunsten Arnhem

G. Dinsbach (secretaris)- SLO

W. Majoor- docent

D. Schönau- Cito

R. van der Sloot- CEVO

E. van Vreeswijk- docent

Inhoud

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Examenstof van centraal examen en schoolexamen	6
3. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	7
3.1 Toelichting op de eindtermen	7
3.2 Indien nodig een specificatie	8
3.2.1 <i>Thema's</i>	8
3.2.2 <i>Probleemstellingen</i>	8
3.2.3 <i>Stofbeperking en exameneisen</i>	9
4. Het centraal examen	10
Zittingen centraal examen	10
Vakspecifieke regels correctievoorschrift	10
Hulpmiddelen	10
Handreiking schoolexamen	10
Bijlage 1. Examenprogramma Tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen havo	11
Bijlage 2. Begrippenlijst	12

Voorwoord

Examenprogramma's veranderen van opzet. De minister stelt een examenprogramma op hoofdlijnen vast en wijst in het examenprogramma Domeinen en subdomeinen aan, waarover het centraal examen zich uitstrekt. Vroeger werd in het programma ook bepaald het aantal en de duur van de toetsen. Met ingang van 1 augustus 2007 is dat veranderd. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast, en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in de septembermededeling.

Verder geeft de CEVO in een syllabus een beschrijving van en toelichting op de exameneisen voor een centraal examen, en informatie over een of meer van de volgende onderwerpen:

- toegestane hulpmiddelen,
- specificaties van examenstof,
- voorbeeldopgaven,
- bijzondere vormen van examinering (computerexamens),
- toelichting op de vraagstelling,
- begrippenlijsten,
- bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw,
- bekend veronderstelde onderdelen van Domeinen die verplicht zijn op het schoolexamen.

Ten aanzien van de specificaties is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard zijn ze niet een volledige beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een c.e. ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen daarvan in het verlengde ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholers.

De c.e. syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor bestaat een handreiking van de SLO, te vinden op www.slo.nl.

Syllabi worden per examenjaar vastgesteld. Deze syllabus geldt voor het centraal examen havo van 2009. Dat wil zeggen voor leerlingen die in 2007 in leerjaar 4 zijn ingestroomd in een iets aangepaste profielstructuur. Voor het vak tehatex havo is er in 2009 geen afwijkend examen voor leerlingen die al eerder met het onderwijs in de tweede fase van het havo zijn begonnen: het centraal examen is in 2009 voor alle kandidaten hetzelfde.

Voor het jaar 2010 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. De verwachting is dat die vrijwel niet zal afwijken van deze syllabus. In volgende syllabi zal telkens worden vermeld of en zo ja waar deze afwijken van eerdere syllabi.

In uitzonderingsgevallen kan een syllabus na publicatie nog worden aangepast, bij voorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekend worden gemaakt. Kijkt u voor alle zekerheid in september 2008 op Het Examenblad, www.eindexamen.nl.

Deze eerste syllabus is ontworpen door een commissie ad-hoc van de CEVO en in hoofdzaak geschreven door medewerkers van SLO en Cito.

Een eerder concept van de syllabus is in februari 2005 ter inzage gelegd op www.cevo.nl, en is voor advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging, de VSNU, de HBO-raad, het Cito en de CEVO-vaksectie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

Voor opmerkingen over deze tekst houdt de CEVO zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cevo.nl of aan CEVO, postbus 8128, 3503 RC Utrecht.

De voorzitter van de CEVO,
drs. H.W.Laan.

1. Inleiding

Het examenprogramma tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen havo is geglobaliseerd ten opzichte van het oorspronkelijke programma. In essentie verandert het programma niet, maar het schoolexamen krijgt een grotere interpretatievrijheid en het centraal examen kan - waar nodig - worden gespecificeerd en geactualiseerd door de CEVO. Een punt dat in dit verband in het oog springt is de mogelijkheid om voor het centraal examen een stofomschrijving vast te stellen die uit een aantal thema's bestaat. Wanneer dit in praktijk wordt gebracht kunnen in opeenvolgende jaren een of meer thema's worden vervangen door andere. Voor de docent betekent het dat een groot deel van de leerstof niet of nauwelijks verandert en lesvoorbereidingen mede daardoor minder aan veranderingen onderhevig zijn.

In deze syllabus geven we een toelichting op de eindtermen voor zover ze betrekking hebben op het centraal examen (CE).

2. Examenstof van centraal examen en schoolexamen

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

Tabel: Examenstof beeldende vakken havo in CE en SE

Domein	CE	moet in SE	mag in SE
Domein A Vaktheorie			
Subdomein A1: Beschrijven, onderzoeken en interpreteren	X		X
Subdomein A2: Beschouwen	X		X
Domein B Praktijk		X	
Domein C Oriëntatie op studie en beroep.		X	

3. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

Dit hoofdstuk geeft in paragraaf 3.1 een toelichting op de eindtermen die betrekking hebben op het CE (domein A Vaktheorie). In 3.2 staat een toelichting op de vermelding in het examenprogramma dat de CEVO *indien nodig* een specificatie bekend maakt van de examenstof van het centraal examen. Daarin speelt het begrip Thema een belangrijke rol. Enkele eisen aan een thema worden beschreven. Daaruit vloeit het begrip Probleemstelling voort. Ook dat wordt behandeld. Daarna wordt ingegaan op de stofbeperking voor het CSE.

3.1 Toelichting op de eindtermen

In domein A staan twee eindtermen, 1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) en 2 (Beschouwen).

Subdomein A1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) Eindterm 1

Wat wordt er van de kandidaat verwacht? De kandidaat is in staat kenmerkende aspecten van de voorstelling en vormgeving van beeldend werk van kunstenaars en vormgevers waar te nemen en te benoemen. Hij kan het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren. Daarvoor is nodig: kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst en enige bekendheid met verschillende visies op beeldende kunst. Verschillen in visie komen aan het licht bij vergelijkingen van kunst en cultuur in verschillende tijdperken. Een aandachtspunt is het westerse karakter dat veelal in kunsthistorische overzichten is 'ingebakken'. Het is van belang dat dit beseft wordt. Daarom wordt er - waar mogelijk - aandacht besteed aan relevante niet-westerse kunstvormen.

Subdomein A2 (Beschouwen) Eindterm 2

Onder beelden verstaan we in het kader van het CSE werk (2- en 3-dimensionaal) van beeldende kunstenaars, (ambachtelijke en industriële) vormgevers en architecten. Beschouwen betreft formele en inhoudelijke aspecten van beelden. In deze eindterm gaat het om beschouwen met een bepaalde kwaliteit, namelijk het vermogen tot *kritisch* beoordelen? 'Kritisch' houdt in dat de kandidaat in staat is om op basis van onderzoek subdomein A1 (beschrijven, onderzoeken en interpreteren) tot een beargumenteerd oordeel te komen.

De kandidaat heeft de vaardigheid om *verslag* te doen van deze beargumenteerde beoordeling. Hij kan zijn beschouwing verwoorden en/of te verbeelden.

Overige aandachtspunten

- *Stofomschrijving*
Het centraal examen heeft betrekking op de periode van het Romaans tot heden, voor zover relevant voor de periode van 1800 tot heden. De drie beeldende vakken hebben hetzelfde centraal examen. Er zijn geen specifieke delen voor tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen.
- *Aard van de examenopgaven*
Het kunstbeschouwelijk karakter van de huidige havo-examens wordt gehandhaafd. De leerlingen moeten vooral kijkstrategieën beheersen om de vragen te kunnen beantwoorden. De kennis die verondersteld wordt van kunsthistorische en andere begrippen (zie de begrippenlijst) is ondersteunend, d.w.z. het gaat om begrippen die van belang zijn bij het kijken en verwoorden.

3.2 Indien nodig een specificatie

In hoofdstuk 2 staat dat de CEVO *indien nodig* een specificatie bekend maakt van de examenstof van het centraal examen. Zolang dat niet nodig en/of mogelijk is, wordt de huidige examentraditie voortgezet. Zodra een specificatie wel aan de orde is, wordt die gegeven in de vorm van thema's, probleemstellingen, stofbeperkingen en exameneisen. Hieronder gaan we op elk van deze begrippen in.

3.2.1 Thema's

Het begrip 'thema' is in het havo-examenprogramma op te vatten als een invalshoek die gelegd wordt over de kunst zoals die in de loop van de geschiedenis is gecreëerd. We lichten het begrip toe door enkele eisen aan een thema te beschrijven.

Eisen aan een thema:

- leerling-gericht
 - het thema moet herkenbaar en uitdagend zijn, dat wil zeggen aansluiten bij de 'leefwereld' en het abstractievermogen van de havo-leerling;
- aard van het thema
 - een thema vertrekt *vanuit het beeld*. Een thema is dus nauw verbonden met beeldende producten en processen.
- breedte
 - een thema heeft raakvlakken met meerdere beeldende disciplines zoals schilderkunst, beeldhouwkunst, textiele vormgeving, architectuur, audiovisuele vormgeving en nieuwe media. Daarbij gaat het om autonome kunst en/of toegepaste vormgeving.
- diepgang
 - het thema heeft betrekking op meer dan één kunsthistorische stijlperiode. Deze vormen specificaties van het thema.
- exemplarisch
 - een thema moet zo gekozen zijn, dat leereffecten overdraagbaar zijn op andere beeldende thema's.
- samenhang
 - een thema is een vorm van stofbeperking om een inhoudelijke samenhang aan de dag te leggen.

Het karakter van een thema (en daarmee van kunstbeschouwen door de havo-leerling) is dus exemplarisch, historisch, etc. Dat sluit overigens niet uit dat thema's voor vmbo, havo en/of vwo elkaar kunnen overlappen.

3.2.2 Probleemstellingen

Een thema wordt gespecificeerd in de vorm van 'probleemstellingen'. In deze paragraaf wordt dit begrip toegelicht:

- Aard van een probleemstelling
 - Een probleemstelling gaat over de vraag hoe het thema verbeeld wordt in bepaalde periodes / stijlen / stromingen en/of door bepaalde kunstenaars.
 - Er zijn door de formulering van de probleemstelling relaties met de vakpraktijk (het eigen beeldend werk van de leerling) te leggen.
- Aantal probleemstellingen
 - Voor een thema wordt meer dan één probleemstelling geformuleerd. Dat maakt het mogelijk om het thema in verschillende verbanden en vanuit verschillende hoeken te benaderen.
- Herkenbaarheid
 - Een van de eisen aan een thema is herkenbaarheid en uitdaging voor de leerling. Daarom zullen een of meer probleemstellingen een relevante relatie met zijn leefwereld hebben.
- Relatie met het schoolexamen
 - Probleemstellingen worden bij voorkeur zo geformuleerd dat de docent er praktijkopdrachten aan kan verbinden. De relatie tussen Vaktheorie (domein A) en Praktijk (domein B) is dan voor de leerling meer herkenbaar.

3.2.3 Stofbeperking en exameneisen

Specificaties in de vorm van probleemstellingen bestrijken soms een kunsthistorisch gebied dat te omvangrijk is om in een examenjaar door de leerling te verkennen. Verder indammen is dan nodig: er kunnen bepaalde landen, periodes en/of kunstenaars worden aangewezen. Voor hetzelfde geld hadden het andere landen, etc. kunnen zijn. Vandaar dat deze specificatie recht toe recht aan 'stofbeperking' wordt genoemd.

Thema, probleemstelling en stofbeperking geven dus aanwijzingen waar het in de leerstof om gaat. Zelfs dan kan het nog niet duidelijk genoeg zijn wat van de leerling wordt verwacht aan concrete kennis, inzicht en vaardigheid met betrekking tot het thema. Daarom worden er ook specificaties gegeven in de vorm van 'exameneisen'.

Ter afsluiting van deze paragraaf een concrete illustratie van verbanden tussen thema, probleemstelling, stofbeperking en exameneisen. Op havo-niveau zijn die nog niet beschikbaar. Daarom is onderstaand voorbeeld genomen uit de themabundel van het vwo-eindexamen 2004 "Kunst, Kennis, Kunde II". Het voorbeeld bevat twee van de zes probleemstellingen en vervolgens van elke probleemstelling één van de betreffende stofbeperkingen en één van de (in totaal 30) exameneisen:

<i>thema</i>	Raakvlakken tussen kunst, wetenschap en techniek	
<i>probleemstelling</i>	Op welke wijze en met welke wetenschappelijke en artistieke intenties hebben kunstenaars de anatomie van het menselijk lichaam onderzocht en in beeld gebracht?	In hoeverre is de videokunst verbonden met de massacultuur van onze tijd en hoe levert zij daarop tevens kritisch commentaar?
<i>stofbeperking</i>	Renaissance: anatomie en de ideale mensuitbeelding (Leonardo en Michelangelo)	Videokunst, het elektronisch zenuwstelsel: van videoregistratie en -installatie naar narratieve kunstvideo en videoclip (Paik, Viola en Rist)
<i>exameneis</i>	hoe Leonardo het onderzoek van de menselijke anatomie concreet maakt en hoe de nieuwe inzichten door Renaissance-kunstenaars als Michelangelo worden uitgewerkt in een nieuwe schoonheidsopvatting van menselijke figuren.	op welke wijze kunstenaars als Paik, Viola en Rist hun videowerken in verband brengen met het menselijk lichaam en handelen.

4. Het centraal examen

Zittingen centraal examen

Het centraal examen havo wordt afgenomen in één zitting van 2,5 uur.

Vakspecifieke regels correctievoorschrift

Er zijn geen vakspecifieke regels van het correctievoorschrift.

Hulpmiddelen

Bij het centraal examen tekenen, handenarbeid en textiele vormgeving havo is alleen het standaardpakket hulpmiddelen toegestaan.

Handreiking schoolexamen

De SLO heeft voor de beeldende vakken (oude stijl) een handreiking tot stand gebracht.

Deze staat op:

[http://www.slo.nl/themas/00158/00002/Handreiking_tekenen_handv_textiele_vormgeving_DEFINITIE F.pdf/](http://www.slo.nl/themas/00158/00002/Handreiking_tekenen_handv_textiele_vormgeving_DEFINITIE_F.pdf)

Bijlage 1. Examenprogramma Tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen havo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A	Vaktheorie
Domein B	Praktijk
Domein C	Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein A1: Beschrijven, onderzoeken en interpreteren

1. De kandidaat kan het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren, met gebruikmaking van kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst:
 - vanaf 1800 tot heden
 - vanaf het Romaans, voor zover relevant voor de kunst vanaf 1800 tot heden.

Subdomein A2: Beschouwen

2. De kandidaat kan twee- en driedimensionale beelden en vormen beschouwen en kan deze beschouwing verwoorden en/of verbeelden.

Domein B: Praktijk

3. De kandidaat kan gestructureerde probleemstellingen met betrekking tot zowel autonome als toegepaste beeldende kunst en vormgeving onderzoeken en de daaruit ontwikkelde ideeën in een beeldende verwerking uitvoeren, daarbij beeldende middelen aanwenden in een doelgericht werkproces, en het werk zo presenteren dat de beschouwer inzicht krijgt in het werkproces.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

4. De kandidaat kan aangeven in welke vervolgopleidingen beeldende vormgeving (tekenen, handvaardigheid en/of textiele werkvormen) een rol speelt, en in hoeverre hij kan en wil deelnemen aan deze vervolgopleidingen.

Bijlage 2. Begrippenlijst

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
bedrukken	■	■	■										■
beeldhouwen	■	■	■										■
beeldhouwkunst	■	■	■	■									
beeldhouwwerk	■	■	■	■									
beeldmerk		■	■							■			
beeldvlak		■	■								■		
beton	■	■	■										■
betonskeletbouw		■	■		■								
boetseren	■	■	■	■									■
bouwen	■	■	■		■								■
bovenaanzicht	■	■	■		■					■			
brons		■	■										■
buste		■	■	■							■	■	
camerastandpunt	■	■	■			■	■						
cartoon	■	■	■							■	■	■	
cd-rom	■	■	■										■
centraal perspectief		■	■						■		■		
centraalbouw			■		■								
centraalcompositie	■	■	■						■		■		
clair-obscur		■	■						■		■	■	
close-up	■	■	■			■	■						
collage	■	■	■										■
commercial	■	■	■			■				■			
complementair kleurcontrast	■	■	■								■		
complementaire kleuren	■	■	■								■		
compositie	■	■	■								■		
compositievormen	■	■	■								■		
computeranimatie		■	■			■							
computergame	■	■	■					■					
computerkunst		■	■									■	
constructie	■	■	■	■	■								■
constructief	■	■	■	■	■						■		■

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
construeren	■	■	■										■
contour	■	■	■								■		
contrapost			■	■							■	■	
corintische orde			■		■								
coulissewerking		■	■						■		■		
cripte			■		■							■	
decor	■	■	■			■	■			■			
decoratie	■	■	■		■					■			
dekkend	■	■	■										■
design		■	■							■			
diagonaal	■	■	■								■		
diagonaalcompositie		■	■								■		
diepdruk		■	■										■
diepte	■	■	■								■		
digitaal	■	■	■			■	■	■					■
digitale beeldbewerking		■	■			■	■	■					■
digitaliseren		■	■										■
documentaire		■	■			■	■						
dorische orde			■		■								
driedimensionaal	■	■	■								■		
driehoekscompositie		■	■								■		
dvd		■	■			■	■	■					■
dwarsbeuk		■	■		■								
dwarsdoorsnede	■	■	■		■					■			
dwarsschip		■	■		■								
dynamisch	■	■	■								■		
editen		■	■			■							■
egaal	■	■	■								■		
eigen schaduw		■	■								■		
ensceneren		■	■			■	■						■
environment		■	■		■							■	
esthetisch		■	■								■	■	

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
mobile		■	■	■				■				■	
mode(-accessoires)	■	■	■							■			
modelleren													■
monochroom		■	■								■		
monteren		■	■										■
monument	■	■	■	■	■								
monumentale kunst		■	■	■							■		
moralistisch												■	
moskee	■	■	■		■								
mozaïek	■	■	■		■							■	■
multimedia		■	■					■					
mythologisch		■	■									■	
naar de fantasie	■	■	■								■		
naar de waarneming	■	■	■								■		
narratief												■	
nartex					■								
naturalistisch	■	■	■								■		
natuurlijk licht	■	■	■								■		■
non figuratief	■	■	■								■		
objet trouvé		■	■	■				■				■	
ontwerp	■	■	■		■					■			
open vorm	■	■	■								■		
optische kleurmenging												■	
organisch	■	■	■								■		
ornament		■	■		■					■			
over-all compositie		■	■						■		■		
overlapping	■	■	■								■		
paneel		■	■						■				■
papier	■	■	■										■
pastel		■	■										■
pasteus		■	■						■		■		■
pastorale			■						■		■		

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
pendentief			■		■								
performance		■	■									■	
personificatie			■									■	
photoshoppen		■	■				■	■					■
pictogram		■	■										
picturaal			■						■		■		
pigment		■	■										■
pijler		■	■		■								
pilaar		■	■		■								
pilaster		■	■		■								
pinakel			■		■								
pixel		■	■			■	■	■					■
plaatsing	■	■	■								■		
plasticiteit		■	■								■		
plastisch		■	■								■		
plat	■	■	■								■		
plattgrond	■	■	■		■								
polychroom		■	■	■					■				■
portaal		■	■		■								
portret	■	■	■	■		■	■		■				
pre-fab		■	■		■								■
prent	■	■	■									■	■
primaire licht kleuren		■	■								■		
primaire verf kleuren	■	■	■								■		
printen	■	■	■										■
projectie	■	■	■			■		■					■
proportie		■	■								■		
raster		■	■								■		
ready-made	■	■	■	■								■	
real time			■			■							
realistisch	■	■	■								■		
reflectie		■	■								■		

